

Opazujoč nastajanje prvotne zemlje s pomočjo rastlinskih naseljencev spoznavamo, kakó pripravlja nevedé in nehoté jedna rastlinska vrsta prostor drugi in kakó delujejo vse rastline združeno na tvorbi skupnega domovja. Vsaka rastlina prebiva in se razplója takó dolgo na posedenem mestu, dokler to nje rašči najbolj ugaja. Pozneje se umakne novi nasélbini, prepuščajoč ji pripravljeni prostor.

Menj časa so vplivale rastline pri nastajanju naplavljené zemlje, katero je voda od izvirnih mest odplávila in nanesla v nižine, kjer jo še danes nahajamo v debelih plastéh. Pa tudi pri naplavljeni zemlji so temelj vložile rastline, če pomislimo na početek nje tvorbe.

Velik in važen je bil torej vpliv rastlinstva na tvorbo ródne zemlje že précej od početka. Ta vpliv je postajal toliko jačji, kolikor bolj se je pomnožilo rastlinstvo kakega kraja. Danes še je viden prijatelju prírode ta rastlinski vpliv, kamorkoli se ozrè. Opazuje prírodino gospodarstvo videl bode, kakó še sedaj s pomočjo rastlinskih bitij nastaja rodovita prst od golega pečévja. Korakoma pa se z nadaljnim preperévanjem kamenja mnóži in večja plast zemlje, ki ima s posredovanjem marljivega kmetovalca hraniti rastoče človeštvo in biti v pravem pomenu »mater alma«.

Bosánka.

Berilo c. kr. stotnika **Ig. Kaša** v »Slovenskem klubu na Dunaji«.

Narsikoga izpreléta strah, ko čuje ime Dalmačija. Misli si, Bog zna, kakó tožna in pusta je dežela, kakó revna in oskromna so nje sèla, kakó umorno in neugodno je ozračje in — kakó ubogi in neomikani so nje stanovalci; — ali kdor je prijatelj prírodi, v kateremkoli obličji se mu prikazuje; kdor se veseli novih prizorov bodisi na morji ali na kópnem, med razbitimi pečinami, ali vrhu razvalin nekdanjih mogočnih nasélbín; kdor radosten spoznava kakovost daljnih pokrajin s tujim mu žitjem ali tujim mu stanovalstvom: on nahaja povsod kaj znamenitega, povsod opazuje nekaj, kar mu vzbuja nove misli, kar ga spominja starih prigodeb in mu v srce zariše vzorne slike, katerih spomin ga spremlja dolgo in dolgo, ko je že v domovini pri navadnem vsakdanjem delokrogu svojem!

Bosánka! Zveneče to ime mi kaže krševito prostrano polje, na katerem se vidi med raztresenimi pečinami nekoliko belo-zelenih vonjavih rastiin, mršavo hrastičevje in temno-zeleno mrčeje, daljno planoto z dolinami, v katerih zelené vinógradi s smókvami, z breskvami in z malimi griči, ob katerih tiče temno-kamenite hiše — okrog čede ovác, kóz in óslov, nad máno višnjevo nebó — proti vzhodu gole planine, proti zahodu — neskončno ravnoto v solnci leskečih mórskih valov! -- Bosánka! Samó ime me spominja ónih žgočih solnčnih žarkov, pred katerimi ni sence, óne žarke žeje, ki príleplja jezik in ustna, óne utrujenosti, ki ne dá vzdvigovati nóg, da bi mogle preskakavati kamnite stene in malo grmičje; a spominja me tudi čustev, ki se budé v srci, ónega ponosa, s katerim zrem na tuje zemljišče, na bleščeče nebó, na neizmerno morjé, ki se ziblje ob klasiških tléh dalmatinskih in med starinskim obrézjem italijanskim nekđaj Slovenom poslušnega mórja jadranskega!

»Ali, kaj je Bosánka?« čujem vprašati. Bosánka je krševita planina, ki se več nego 300 m razprostira nad Dubrovnikom. Bosánka je malo sélo sredi teh golin, iz katerega stanovalci prinašajo v mesto mleka, jajec, sadja i. t. d., sélo, v katerem se s temi dobrimi ljudmi lahko pogovarjaš o vseh rečéh, ki ne presezajo njih kroga . . . Bosánka — ali poprej nego govorim o nji, hočem opisati potovanje na Bosánko.

Rano jutro. Zvezde še migljajo, skozi odprto okno lahna sapa diše od mórja in tajni šepét ploskajočih valov udarja na uho. In ko stopimo na pot, ki se vije po móorskem bregu, objemlje nas v polutmini budeče se jutro. Nebó je jasno, ali mračna meglíca poletuje nad lukó gruško. Toda na jasnem nebu ugašajo zvezda za zvezdo in v globini nebni zaseva blišč mladega dné, blišč, ki takó mlo odseva iz mórske globine. Ob luki tjà vodi pot. Vse še spava. V óljikah zigrava jutranja sapa, v visokih temnih cipresah, resno stoječih ob cesti tjà do gostega boróvja, čuje se odmev lahkega vétrca, kakor v gostih šumah domačih jélk in smrék; smokvíne in pomaranče polnijo s svojo vonjavo mlačni zrak: vse se giblje, vse se ziblje z milim glasom, kakor bi bilo vse »ad captandam benevolentiam«! — Beli rani galebi poletujejo preko vode, v jutranjem svitu visoko nad sivimi obláčki, ki so takó nenavadno zašli v te pokrajine, plujó mogočni jástrebi — a mi stopamo mirno med zelenimi vrti proti Dubrovniku.

Ni dolgo in prispemo do vrhunca, kjer se cesta níža proti mestu. Ta predél njegov se zove »Bella vista« — lepi razgled. Solnce se vidno vzdviguje izza gorá heregovskih, to se zná na nebu, bleščečem v čarobnem svitu. Pred nami — daljno morjé z zibajočim se valovjem,

ki v tožnem odmérji udarja na mórsko obrézje, obrézje visokih, strmih stén, katerih sivo-rmene razpokline odsevajo kaj krasno od temno-modrih in zelenih penečih se mórskih vodá, prizor, katerega človek ne more lahko pozabiti. Na desni stojita dva griča, Mala in Vélika Pétka. — Tu je vse zeleno. Glavo lepša mórsko boróvje in pinije, po obnožji in po planinici smrékovina, rdeče brinje, ciprese, óljike i. t. d. — Bliže se vzdviguje pečeviti »Monte Vjerna« — ves poln réjsja, trnja in opuncij. Na levo pa vódi pot proti Dubrovniku. Temno grmovje tropiških rastlin, agave, kákti, evonimi, pinije — in krasne južne cvetice te gledajo z vrtov, ki se nad potem po terásah vzdvigujejo, med njimi pa sanjajo mične hišice, s katerih óken o tej rani uri malokdaj kaka zaspana »djevojka« opazuje mimopotujočega tujca.

Ko pridemo do mesta, glej, káko zidovje! — Vzpenja se proti nebu, kakor orjaška stvarítev, pa kratka brvíca se vzpenja preko prekopa — in po ozki stezi med zidovjem pridemo do vélikih vrat, nad katerimi se vidi kip svetega Blaža (sv. Vlaho, san Biaggio), glavnega svetnika mesta Dubrovačkega. — Vélike ulice, (stradone) delé mesto v dve jednaki polovici. Ali vse je mirno, Dubrovnik še spí. In mirni prehajamo tudi mi. Pri vratih »na Ploče«, kjer se vidijo mogočni oklepí visokega ozidja najboljše, stopimo zopet éz dvojni most iz mesta. Na tem kraji je malo pristanišéce dubrovačko. Tu so se zbirale nekđaj bójne ladje pod barjakom sv. Blaža, kadar so šle v bój proti beneškemu levu, kateremu se ni nikdar posrečilo gospodariti tej zemlji!

Protí jugu se vije pot ne visoko nad morjem med velikanskimi agavami, katerih steblovje nam kakor veličastne svetilnice osvetljuje potovanje. Iz vseh vrtov pa gledajo na cesto srebrno zelene óljike in sadja polne smókve! In ko se pomičemo dalje, ugledamo na desni pod cesto nekoliko hišic, potem mali log visokega palmovja (Phoenix dactyl.), in za tem veliko pohíštvo, nekđaj samostan sv. Jakopa.

Tu se vzbudí spomin na neko zgodovinsko povest. Kakor besni v snežjih planinah južnega vetra tuleča sapa po goščavah in po pečinah, da se grmeči plazóvi valé v nesrečne doline — grozno je čuti divje rohnenje in besnédi grom; ali še groznejši je jug, kadar na širokih penečih se valovih šine éz mórsko planoto, kadar se kopičijo begoče goré šumečih in vročih vodá, kadar jih razbija v divjem svojem bégu, da péne kipé do nebá, pokritega s težkimi oblaki, in kakor grom górskih hudournikov — razsajajo troči se valovi ob kameniti breg, s penečimi, orjaškimi rokami objemajo razrite pečine ter se plazijo po strmih stenah navzgor, kakor bi hoteli kós zemlje potegniti za sábo

v razburjene, grozne globine! — Ljudje, vajeni takim prizorom, rekajo: »jug je, gruba je sapa,« in mirno gledajo tjà na mršavo mórsko površje. — Ali gorjé čolnu, ki se ziblje med ónimi razljúčenimi valovi — ni mu pomoči; gorjé ladji, ki si órje pot med bojujóčimi se prirodnimi silami: zijoči prepadi ji grozé od vseh stranij in zdaj se dvigne visoko na valovji, in zdajci se zvrne v hrupeči ziját . . . in nad njo begajo sivi oblaki na vlažnih perotih mogočnega juga in se vzpenjajo nad vodó kakor plenaželjni galeb, ki šviga semtertjà, iskaje, kje bi si ujel ugodnega živeža. — Na južni stráni Lokruma se valovi vzdigujejo do vrha strmih pečin, kakor bi hoteli pogoltniti mali otók — in pod pečinami sv. Jakopa razsaja burja najhuje. Tam sredi grozovitih vodà plóve ladja; nima niti jambora, niti jadra, ne krmila; samó z vesli se še bojujejo proti pogubnim napadom valovja in vetra. Ali zamán! Silna sapa žene ladjo naravnost na óno pečino, kjer si je mórška sila izdolbla veliko jamo! Nekoliko trenutkov še . . . zdaj jo vzdvignejo valovi visoko na svoja ramena in jo treščijo tjà na pečine. Jek in stok, morje z grohótom razbija, kar je še celega, veter tuli; ali ljudje se rešijo. Duhovniki, živeči v samostanu, vzprejmó jih ter unesó morju plen, po katerem je toliko besnélo. — Davno, davno je bilo to, leta 1192. . . . Čvrsto stopa med nesrečniki korenjak visoke postave, ponosnih očij, kraljevega čela: Rihard, Coeur de Lion, kralj angleški je, ki se vrača iz sv. dežele proti ugrabljeni mu po bratu domovini! Tu ga je zadela prva nesreča — drugi, ki ga je čakala pri Dunaji v Erdbergu, tudi ni utekel!

Danes je mórje mirno in po ožini med Dubrovnikom in Lokrumom se bližajo od vseh stranij ladjice z razpetimi belimi jadri pristanišču, kakor golobje, ki se vračajo s polja v golobnjak. — Zeleni otok Lokrum, katerega je najprej cesar Maks jako okrasil, in kjer je umrši cesarjevič Rudolf takó rad bival — nosi na severnem griči trdnjavo »Fort Royal« —; južna stran pa je vsa zeleno-tropiški vrt, kjer se okó ne more nagledati prirode lepote in mnogoličnosti!

Krasen je pogled na Dubrovnik od te straní. Velikansko ozidje, ki čuva mesto proti morju, orjaške stene, ki je branijo proti brdu, svetijo se v jutranjem blesku — izza mesta pa resno preži trdnjavica sv. Lovrenca, za njim zeleni vrtovi predmestja Pile (Pile) — čudno da nosi grško ime, dasi se je Dubrovnik zgradil pôsle byzantinskih časov. Najbrže so imeli stanovalci starega Epidavra — Ragusa vecchia — imenovanega, že v starih časih tu pristanišče, ali celó nasélbino — od katere je pozneje nastalo novo mesto — slavjanski Dubrovnik.

Pot se vedno vzdviguje nad mórskim bregom, med katerega pečinami rasto široki bóri in gósto grmovje dišečega mrčja. Tu in tam se vidijo divji olejandri, vse polno je zájblja (*Salvia off.*), rute, sivk (*Lavandula vera*) in drugih prijetno vonjavih rastlin, izmed katerih se čuje prijetno pevanje konopljenk in drugih ptic.

Pri 142 *m* višine — predél Obud — razdvoji se pot: na desno pada v dolino imenom Župa (Breno), na levo pa se vzdviguje proti Ercegovini. Župa je precèj velika dolina z vinógradi in njivami, po klancih nosi hrastje, boróvje, résje, mrčje in drugo vedno zeleno grmovje, med hišami in vinógradi pa se vzpenjajo šibke ciprese, košate smókve in murbe, plodovite óljike, breskve in slive; potok, ki loči dolino, dasi je suh potok, vender o dežévji jako narasta in šumi v bližnji zalív župski (Valbone di Breno). Ljudje so precèj bogati, dobrovoljni in miroljubni; Župánke so znane zaradi svoje krasote in — čistote in fantje so delavni in prebrisane glave, dobri sadárji in živinorejci so pa vsi, toda najrajši se bavijo s kupčijo — in nekateri imajo svoje »dučane« (prodajálnice) celó po bližnji Ercegovini.

V daljnih krogih se vije nova cesta navzgor — pred nami do 500 in 600 *m* visoka gola planina ercegovska, na desni pa strme pečine in ob njih vznožji — zelena Župa, dalje zalív Župski — in daleč, daleč se vidi v tihem zavetji sredi nizkih otokov in poluotokov nekoliko poslopj . . . mesto Caftat (Ragusa vecchia). Staro mu je ime Epidavros, in v duhu gledamo prve grške ladje, ki so priplule s Kerkyre (Corfú), da si razgledajo, kje bi bilo mogoče ustanoviti novo nasélbino, ker v oskromni domovini je nedostajalo kruha in trebalo je najti mesta novim nasélbinam. Boječe se bližajo ladje malemu zalívu, boječe zmotajo jadra in veslaje preplujó luko. Zemljišče se vidi plodno, stanovalci, Bog zna katerega kolena, véšči so živinorejci in vinstvu ter se pečajo z gojitvijo óljike — kraj mora biti dober in ugoden kupčiji . . . Zalív je jako varen proti južnim vetrovom in tudi s pogórja deroče burje se ni bati. Na malem poluotoku je mesto ugodno bogati nasélbini, katera se dá lahko braniti napadov ondašnjih ljudij, ako bi se togotili prišlim kupcem: izbrali so tedaj óni kraj tej selitvi in imenovali ga po peloponeškem Epidavru — *Ἐπίδαυρος Ἰλιουπόλις*. In res so si izbrali dober kraj, kajti nedaleč odtod se prične velika in rodovita dolina konavljanska. Konavlje so podobne podolga-stemu kótlu. — Vznožje je posajeno z lózo (vinskim trsjem) in s koruzo, med katerimi se vijó trije potoki, katerih največji je Ljuta. Ker dolina proti morju nima izliva, padajo ti potoki v neko žrélo, po katerem vode dospó do mórja. Ali jeséni, ko dežévje po 6—8 tednov

ne prestane, óno žrélo ne more pogòltati vse vode — in tedaj se izpremeni vsa dolina v jezero, ki dostikrat do meseca malega travna valove svoje podí nad lózami in njivami. Tudi goščave so se razprostirale po brdih, ki se ne vzdvigujejo više od 150—230 *m*. Epidavros je bila tedaj jako važna nasélbina in srednja postaja — na poti do Korčulja, katerega temne šume so otoku dale ime Kerkyra melaina — črna Kerkyra.

Ali sedaj se pot zavije na drugo stran in pred nami se vzpenja golo gorovje: ostra Glavica, Golubov Kamen, Štubica, Vrastica in za temi Vlastica čez 900 *m* visoka; na južno stran nad Župo visi proti morju jako strma Malastica čez 600 *m*. Nekateri mislijo, da je mórje nekđaj sezalo do vrha tega pogórja in pripovedujejo, da se še zdaj góri vidijo kamenite sohe (colonne), na katere so v ónih starih časih mornárji pripenjali svoje ladje! Toda mi si ne belimo dalje glave, nego krepko korakamo navzgor, ker solnce že káj dobro pripeka.

Sedaj smo prispeli do Bergata, zadnjega sêla na tleh dalmatinskih. Tu popustimo pot, ki se ob klanci vije do Ivanice v Ercegovini in dalje proti Trebinju, in udarimo uprav na nasprotno stran. Iz malih, ne posebno snažnih hišic nas pozdravljajo stanovalci, ali mi hitimo po ulicah dalje, ker že se vidi ónikraj zadnjih hišic zelenje visokih dreves.

Na severu se odprè druga dolina: Rêka. Tudi tu se vidijo vinogradi in óljike, vrti in njive — in góste šume bledih vrb in temnih, visokih cipres! Béla sêla gledajo izmed zelenja in v dalji se blišči v solnènem svitu Rêka, ki tam pod »Golubovim Kamenom« izvira in blizu izvira goni málinska kolesa, takó je velika in jaka. Ne teče čett ure daleč in spoji se z morjem, katero dve uri daleč rije v zemljo; ali še pri zalívu gruškem se pozna tók, zató se tudi ves zalív imenuje Rêka, ombla. Okraj je jako rodovit, najboljše sadje kakor breskve in hruške, najslajše smókve in najukusnejše grozdje prihaja od Rêke v Dubrovnik na trg. — Nedaleč od stališča svojega opazimo bujne šúmice mladih cipres: tu je vir vodotóku, ki okolo vsega pogórja idoč grad Dubrovnik oskrbuje z živo vodó.

Med njivami in golinami nas zdaj vodi pot proti Bosánki — še nekoliko pečevitih hribov in došli smo na planino ónega imena. Kjer se je dalo odstraniti kamenje, kjerkoli se je našla plódna zemlja, posadili so viuski trs, smókve i. t. d. tu in tam celó koruzo in dinje. — Mila sapa tu vedno hladí čelo in pogled na neskončno mórje — na katerem se ladje vidijo kakor bele pičice — naudaja ti srce z nekim neizrecnim čustvom. — Pred nami vrlo jaka trdnjava Fort Imperial na golem

Vrhu 442 m. — Ko pa pogledamo čez krajne pečine nizdolu — čudo — ravno pod nami leži kakor v škatljici Dubrovnik z visokim svojim ozidjem. Osúpli stojimo, nevedoči, ali je istina, ali ne; zakaj hodili smo štiri do pet ur — mislili bi, Bog zná, kje smo v sredini dežele, in glej pod nogami nam je óno mesto iz katerega smo daví v jutranjem pólumraku odšli; saj pa tudi po bližnji, ali težavnejši poti ne treba nego pol ure, da se z Bosánke dojde do mesta. Takó je vse čudno, da se nagledati ne moremo. Otòk Lokrum na sinjem morji, kateremu se s te višine vidi skoraj do dna, plava kakor zelen list, ki ga je otrok igraje vrgel na čisto valovje. Gósto boróvje, velike in male Pétke, cerkve in pokopališče na poluotoku Lapodu, vse se jasno vidi obsevano po bliščečih solnčnih žarkih. Dalje nasledujejo najplodnejši otoki — Kolopec, Lopud, Župana — posebno na Župani se nahajajo cele goščave jako rodovitih óljik. V sivi dalji opazimo veliki otòk Korčulj — Kerkyra melaina — kjer pridelujejo najboljše vino in kjer imajo najlepši les za čolne in ladje. Korčulanje so na glásu, da umejo najbolje tésati óne ládjice, ki jih večji paróbrodi s sábo nosijo — in res pošiljajo izdelke svoje celó do Stambula. Na jugu od Korčulja se vzdviguje raztrgan in razbit otòk Lagosta. Strmo pečévje z razpoklinami in jamami se vzpenja iz mórja precèj visoko; — mórje udarja z veliko silo na obrézje — takó da otok nima ni jednega pristanišča. Pa tudi ni mnogo najti na njem — vse je goló, vse kakor izgorelo. Trdili so nekateri, da je to otòk Ogygia, na katerem je Odysej živel pri boginji Kalypsi. Akoravno nam je ta basen neverjetna, vender se radi spominjamo Odysejevih pripovedij, s katerimi je Phaiakom kratil čas v zahvalo, ker so ga takó prijazno vzprejeli. In óni pečéviti, razriti otòk brez zelenega drevja, brez plóдне zemlje, kjer se vedno zaganja mórje na strme skale peneče se in šumeče, otòk, katerega so se mornárji skrbno izogibali zaradi nevarnosti: umeje se, da je lahko dal povod takovim pripovedkam.

Vrnimo se v sêlo. V gostilni se nahaja vsega, česar je potreba žejnemu in lačnemu potovalcu: dobro vino, hladna voda, kruh, svinjina i. t. d. in gostilničar se rad pogovarja ter pripoveduje, o čemer ga vprašamo. Hramovi so čedni, ljudje, ki mnogo tržujejo v mestu, jako snažno in skrbno oblečeni, celó otroci in dekleta so zeló priljudni. Najlepše ima župàn (rad čuje ime gospodin capo-villa!), pri katerem se tudi dobro gostuje.

Ako po planini pohajamo, najdemo pač malo znamenitega — nizko hrastičevje, mrčje, in góri omenjene dišeče rastline se potikajo med skalovjem — kozé in ovcé si iščejo po njih svoje hrane — zató

pa je tem rastlinam tudi videti, kakor da bi se zakrivale bojé se nemilega zóba teh živalij. Tu pa tam frfolá kakšen metulj po cvetji, na zemlji pripravljajo hrósti drobne kroglice blata, kamor ležejo jajca — posamne cípe vzletévajo iz grmovja — in neskončna pesem skaka-jočih kobilic se glási na uho . . .

Ko se poslovimo — vodi nas pot vzhodno preko male višave proti Šumetu v górenjem delu reške doline. Kakor sem omenil, nahaja se tukaj izvòr dubravškega vodotóka. In najpripravneje za nas je, ako se po tem vodotóku vračamo domóv, kajti ni nam treba kažipota, ker kakor po ravni cesti moremo priti do mesta. Pri tem pa si káj lahko ogledamo zanimivo pokrájino reško. — Ko pridemo nad Komolac — stojimo ravno vrelu Rêke nasproti. Pečevita stena 320 m visoka se vzpenja tu od vznožja — in blizu tega vidimo veliko jamo, iz kate-re priteka čista in bistra voda . . . Kadar je izvršila svojo prvo má-linarsko dolžnost teče po ozkem ali do 8--10 m globokem jarku med šumečimi goščavami visokega trstja in lóčja kakih 900 m daleč. Ondu pa se razkroji v dva dela in se izliva v veliko reko, ki je tu góri še 11 m globoka. Sél štejemo devet: Čajkovci, Komolac, Drgine, Rožato, Prjevor, Dračevoselo, Obuljeno, St. Ščepan in Mokošica. Posebno zadnje sêlo káj lepó leži na južnem klanci desnega bregá — ima dosti belih hiš, cerkvico i. t. d. Vsa okolica pa je — vinógrad — v tem kraji smo nahajali najslajše grozdje in vino mokošiško je najukusnejše.

Vinógrade ima po večini neki upokójeni stotnik — »obstar« — Slovenec iz Kranjske, pri njem smo dostikrat pokušali dalmatinsko staríno, katera je tukaj prav redka, zakaj vse vino se izpije navadno že do vélikega srpana — in tačas že težko pričakujejo novíne. Ali starína je káj krepko in dobro vino — škoda, ker se do zdaj navadno le Francozje brigajo za dalmatinska vína, zakaj njim prav dóbro služi pri delanji pravega Bordeauxa, katerega takó dragó prodajajo po vsem svetu. O trgátvi je okolo Spljeta vse polno francoskih ládij, ki izva-žajo dalmatinsko grozdje na tuje!

Takó se vije pot 100 m nad reko — in kmalu pridemo pod trdnjávico Annunziata — ravno nad vhodom v prístanišče Gruško. Tu nas vodi kamenita steza nizdolu — in ravno od nasprotne strani, kjer smo daví ostavili Gruž, pridemo zdaj na večer nazaj.

Pod zelenim drevjem na pródu, kjer poskakujejo lahki valéki ploskaje ob breg, počijemo — v svesti si, da smo videli lépo pokrá-jino nekdanje oblasti Dubrovačke.

